

Mehrin Yoksulluk Nafakasına Alternatif Olabilmesinin İmkânı Üzerine

Mustafa ÖZGÜR

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Asst. Prof. Dr., Amasya University Faculty of Theology

Amasya/TÜRKİYE

mustafa.ozgur@amasya.edu.tr | orcid.org/0000-0002-4924-6998

Öz

İslam hukukunda mehir, evlilik akdinin sonucu olarak kadına tanınan ve ekonomik güvence sağlamayı hedefleyen temel bir haktır. Ödeme zamanına göre mehr-i muaccel (peşin mehir) ve mehr-i müeccel (vadeli mehir) olmak üzere iki kategoride değerlendirilen mehir, kadının mali bağımsızlığının önemli bir teminatı olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma, Türkiye'deki dinî nikâhlarda yaygın olarak tercih edilen mehr-i muaccel yerine, mehr-i müeccelin boşanma sonrası kadınlara sağlayabileceği avantajları incelemekte ve süresiz nafaka tartışmalarına alternatif bir çözüm önerisi sunmaktadır. Alan araştırmaları, Türkiye'deki dinî nikâhlarda mehrin genellikle nikâh esnasında takılan sembolik altın veya verilen hediyelerle sınırlı kaldığını ve bu değerlerin çoğu zaman müşterek hane ihtiyaçları için kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu yaygın uygulama, boşanma halinde kadının ciddi ekonomik zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Hâl-buki İslam hukukunda mehir müessesesi, özellikle boşanma durumunda kadına mali güvence sağlama amacı taşımaktadır. Mehir taahhüdünün yazılı bir senetle hukuki olarak kayıt altına alınması, boşanma sürecinde mehir borcunun inkâr edilmesinin önüne geçerek kadınların ekonomik haklarını güvence altına alacaktır. Türkiye'de dinî nikâhlarda mehrin resmi bir statüsü bulunmadığından, kadınların mehir alacaklarını hukuki zeminde talep etmeleri çoğunlukla mümkün olamamaktadır. Türk Borçlar Kanunu

Geliş/Received: 06.07.2024 | **Kabul/Accepted:** 26.11.2024 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: Özgür, Mustafa. “Mehrin Yoksulluk Nafakasına Alternatif Olabilmesinin İmkânı Üzerine”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2025), 57-83./Özgür, Mustafa. “On the Possibility of Mahr (Dowry) to be an Alternative to Poverty Alimony”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 57-83.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1511794>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Mustafa ÖZGÜR | CC BY-NC-ND 4.0 International

kapsamında düzenlenecek bağlayıcı bir mehir senedi, bu sorunun çözümüne önemli katkı sağlayabilecektir. Bununla birlikte, toplumda mehir ödeme yükümlülüğüne dair farkındalık eksikliği ve erkeklerin bu mali sorumluluğu yerine getirme konusundaki isteksizliği, uygulamada önemli engeller oluşturmaktadır. Bu çalışma, süresiz nafaka uygulamasının İslam hukuku perspektifinden tartışmalı bir konu olduğunu vurgulamakta ve mehr-i müeccelin, boşanma sonrası kadının mali güvenliğini sağlamada daha adil ve sürdürülebilir bir çözüm sunabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal bilinçlendirme çalışmalarının yürütülmesi, vaaz ve irşat faaliyetlerinde mehrin evlilik sonrası işlevine vurgu yapılması ve din görevlilerinin, dinî nikâh akdi sırasında mehrin hukuki ve ekonomik boyutlarını kapsamlı şekilde açıklamaları önerilmektedir. Sonuç olarak, İslam hukukunun özgün bir kurumu olan mehrin etkin uygulanması, kadınlar için güçlü bir ekonomik güvence mekanizması oluşturarak süresiz nafaka gibi tartışmalı konulara daha adil ve tutarlı çözümler sunma potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Aile Hukuku, Mehr, Türk Medeni Kanunu, Yoksulluk Nafakası

On the Possibility of Mahr (Dowry) to be an Alternative to Poverty Alimony

Abstract

In Islamic law grants women a fundamental right through marriage: mahr (dower), providing economic security. "Mahr, categorized as mahr muaccel (prompt dower) and mahr müeccel (deferred dower), guarantees women's financial independence. This study explores the potential advantages of mahr müeccel for women post-divorce, positioning it as an alternative to the more commonly preferred mahr muaccel in Turkish religious marriages, and proposes a solution to the ongoing debates surrounding indefinite alimony. Research shows that mahr in Turkish religious marriages is typically limited to symbolic gifts presented during the ceremony, often used for household needs. This practice results in economic hardships for women following divorce. However, in Islamic law, mahr is intended to provide financial security for women, particularly after divorce. Legally documenting mahr through a written deed would secure women's economic rights by preventing the denial of mahr debt during divorce proceedings. Since mahr in religious marriages lacks official status in Turkey, women are frequently unable to claim their receivables legally. A binding mahr deed regulated under the Turkish Code of Obligations could significantly resolve this issue. Nevertheless, societal lack of awareness regarding mahr payment obligations and men's reluctance to fulfill this responsibility create substantial obstacles. This study emphasizes that indefinite alimony is controversial from an Islamic law perspective and argues that mehr-i müeccel could provide a more equitable solution for ensuring women's financial security after divorce. It recommends social awareness campaigns, emphasis on mahr's

post-marital function in religious guidance, and comprehensive explanations of mahr's legal and economic dimensions during religious marriage ceremonies. The effective implementation of mahr, an authentic institution of Islamic law, has the potential to offer more equitable solutions to controversial issues like indefinite alimony by establishing economic security for women.

Keywords: Islamic Jurisprudence, Family Law, Mahr, Turkish Civil Code, Alimony

Giriş

İslam aile hukukunda, evlilik sözleşmesinin doğal bir sonucu olan mehir, erkeğin kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği; aksi durumda ise sözleşmenin akdedilmesi ve belirli şartların gerçekleşmesiyle erkeğin zimmetinde kadının lehine tahakkuk eden maddi bir karşılıktır.¹ Yoksulluk nafakası ise yürürlükteki medeni kanuna göre, boşanma nedeniyle yoksulluğa düşecek olan eşi diğer eşin maddi yardımında bulunmasını ifade etmektedir.² Medeni kanunda nafaka yükümlüsü eşin cinsiyeti belirtilmese de genellikle bu yükümlülük erkeğin üzerinde olmaktadır. Ancak yoksulluk nafakasının süresiz olması ve nafakayı ödeyen eşin maddi durumu göz önünde bulundurularak nafaka miktarının astronomik rakamlara ulaşması gibi durumlar uzun süredir tartışılmaktadır. Nafaka davaları, bu konuda yaşanan şiddet olayları ve süregelen anlaşmazlıklar, uygulamanın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Boşandıktan sonra aralarında hiçbir hukuki bağ kalmayan, birbirlerine tamamen yabancı hâle gelmiş kişilerin geçiminin diğer tarafın sorumluluğuna bırakılması, hakkaniyet açısından değerlendirildiğinde makul görünmemektedir. Bu durumun, ilerleyen dönemlerde sosyal bir gerilime dönüşme potansiyeli de göz ardı edilmemelidir. İslam aile hukukundaki mehir uygulaması, bu sorunun çözümüne katkı sağlayabilecek alternatif sunmaktadır.

Literatürde, İslam hukukunda ve Türk medeni hukukunda evlilikle ilgili mali haklar ve nafaka konuları geniş bir inceleme alanı bulmuştur. Jülide Akyüz'ün “*Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Öğesi Olan Mehir Hakkında Bazı Düşünceler*” başlıklı çalışmasında, İslam evlilik hukukunun temel unsurlarından biri olan mehrin sosyal ve ekonomik bir güvence olarak önemi vurgulanmakta ve Osmanlı toplumundaki uygulamalarına dair örnekler sunulmaktadır.³ Yahya Bilginer'in “*Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile*

¹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b Ali el-Hamevî Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-münîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebir li'r-Râfî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmiyye, ts.), 2/582; Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 133; Heyet, *el-Mevsuatü'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1990), 39/151; Muhammed Mehdi Aksoy, “Mezhepler Arası Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Mehir”, *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 412.

² Türk Medeni Kanunu (TMK), *Resmî Gazete* 24607 (22 Kasım 2001), Kanun No. 4721, md. 175.

³ Jülide Akyüz, “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Öğesi Olan 'Mehir' Hakkında Bazı Düşünceler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/37 (Mayıs 2005), 213-228.

İslam Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi” başlıklı çalışmada ise, Türk medeni hukuku’ndaki yoksulluk nafakası ile İslam hukukundaki bâin talâk nafakasını süre ve sorumluluk açısından farklılıkları analiz edilmekte, İslam hukukunun bu konuda daha belirgin sınırlara sahip olduğu ortaya konulmaktadır.⁴ Hadi Sağlam’ın “*İslam Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?*” başlıklı makalesi ise mehrin bir evlilik sigortası olup olmadığı sorusuna yanıt arayarak, günümüzde bu kavramın nasıl yeniden yorumlanabileceğini tartışmaktadır.⁵ Yahya Bilginer’in diğêr bir çalışması olan “*Türk Medeni Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Çalışan Evli Kadının Nafakası*” başlıklı eseri ise, İslam hukuku ve Türk medeni hukukunda çalışan evli kadının nafaka hakkını karşılaştırmalı bir yaklaşımla analiz etmekte ve her iki hukuk sistemindeki nafaka sorumluluklarının toplumsal ve ekonomik açılardan değerlendirilmesini sağlamaktadır.⁶ Recep Çetintaş’ın “*Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*” başlıklı çalışmada ise, Türk Medeni Kanunu ile İslam hukukunun boşanma sonrası nafaka düzenlemeleri arasındaki farklılıklar incelenmiş ve süresiz yoksulluk nafakasının İslam hukuku açısından hakkaniyet ilkesine aykırı olduğu vurgulanmıştır. Çetintaş, bu durumda ailenin rolüne işaret ederek, yoksulluk nafakasının, İslam hukukundaki hısımlık nafakası gibi uygulamalarla aile içinde çözülmesi gerektiğini önermektedir.⁷ Bu çalışmalar, İslam ve Türk medeni hukukunun aile hukuku kapsamında kadınların mali haklarına yönelik farklı yaklaşımlarını anlamak açısından önemlidir.

Bu çalışma, literatürdeki benzer araştırmalardan farklı olarak, İslam aile hukukunda mehr-i müeccel türü mehrin yoksulluk nafakasına alternatif bir çözüm olarak sunduğu potansiyeli ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Literatürde genellikle mehrin sosyal ve ekonomik güvence işlevine odaklanılırken bu araştırma, özellikle boşanma sonrası kadınların mali açıdan korunmasında mehr-i müeccelin etkili bir çözüm sunabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çalışma, mehr-i müeccelin keyfi boşanmaları engelleme işlevine ve İslam hukukunda muhâlea yoluyla boşanma sürecinde kadınlara sunduğu avantajlara da değinmektedir.

Çalışmada öncelikle, yoksulluk nafakasının tanımı yapılmış ve Türk Medeni Kanunu’ndaki tarihsel gelişimi incelenerek, süresiz nafaka uygulamasından

⁴ Yahya Bilginer, “Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile İslâm Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 508.

⁵ Hadi Sağlam, “İslam Hukukundan Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?”, *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 2.

⁶ Yahya Bilginer, “Türk Medeni Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Çalışan Evli Kadının Nafakası”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 9/14 (Haziran 2024), 61-62.

⁷ Recep Çetintaş, “Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (Haziran 2023), 127-129.

kaynaklanabilecek adaletsizlikler vurgulanmıştır. Daha sonra, İslam hukukundaki mehir uygulaması ve ayrılık durumunda kadının talep edebileceği mehr-i müeccel üzerinde durulmuştur. Mehr-i müeccelin, boşanma sonrası kadına mali güvence sunma ve erkeğin boşanma hakkını keyfi kullanmasını sınırlama yönleri ile mevcut nafaka düzenlemelerine alternatif oluşturabileceği ele alınmıştır.

Bu araştırma, mehirin boşanma sürecinde ve sonucundaki koruyucu rolünü ve İslam hukukunda kadına sunduğu hakları sosyoekonomik bir perspektiften ele alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Yoksulluk Nafakası

“Nafaka” kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla harcamak, tüketmek gibi anlamlara gelen infak kökünden türemiştir ve kişinin aile fertleri ve kendisi için yaptığı masrafları ya da ihtiyaçların karşılanması için harcadığı şeyleri ifade etmektedir.⁸ Terim olarak ise nafaka; kişinin barınma, beslenme ve giyinme gibi temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla eşi, çocukları ve geçimini sağlayamayan akrabaları için yaptığı harcamaları kapsayan yükümlülük anlamına gelmektedir.⁹

Nafaka, Türk Medeni Kanunu’nda yardım ve bakım nafakası olarak iki başlık altında düzenlenmiştir.¹⁰ Yardım nafakası, akrabalık ilişkisinden doğan bir yükümlülük tür ve Türk Medeni Kanunu’nun 364. maddesinde “Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve alt soyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür” şeklinde tanımlanmıştır.

Bakım nafakası, nikâh bağına dayalı bir nafaka türüdür ve üç başlıkta ele alınır: Tedbir nafakası, yoksulluk nafakası ve iştirak nafakası. Tedbir nafakası, kanunda “Boşanma veya ayrılık davası açılınca hâkim, davanın devamı süresince gerekli olan, özellikle eşlerin barınmasına, geçimine, eşlerin mallarının yönetimine ve çocukların bakım ve korunmasına ilişkin geçici önlemleri re’sen alır.” ifadesiyle yer alır.¹¹ İştirak nafakası, boşanma sonucunda çocuğun velayeti kendisine verilmeyen tarafın, çocuğun

⁸ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Matbaa-i Hükümet, 2001), 26/431; Çetintaş, “Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 110.

⁹ Sirâcüddin Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısırlı İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed İzzü İnâye (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 2/504; Heyet, *Türk Hukuk Lûgatı* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991), 265.

¹⁰ Emrah Kulaklı, “Yoksulluk Nafakası ve Yoksulluk Nafakasının Süresi Bağlamında Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 239.

¹¹ TMK, md. 169.

masraflarına katkıda bulunmak için diğer tarafa ödediği paradır.¹² Yoksulluk nafakası ise boşanma nedeniyle yoksulluğa düşecek olan tarafın, karşı taraftan talep ettiği paradır.¹³

Yoksulluk nafakası kavramı, İsviçre Medeni Kanunu’nu temel alan ve 4 Ekim 1926’da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile Türk toplumunun hukuk sistemine dahil olmuştur.¹⁴ Bu kanunun 144. maddesi şu şekildedir: “*Kabahatsiz olan karı yahut koca, boşanma neticesi olarak büyük bir yoksulluğa düşerse, diğeri boşanmaya sebebiyet vermemiş olsa dahi kudreti ile mütenasip bir surette bir sene müddetle nafaka ifasına mahkûm edilir.*” 1988 yılında yapılan değişiklikle bu maddenin başlığı “Yoksulluk Nafakası” şeklinde değiştirilmiş ve madde şu hâle getirilmiştir: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek eş, kusuru daha ağır olmamak şartıyla geçimi için diğer eşten mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Ancak, erkeğin kadından yoksulluk nafakası isteyebilmesi için kadının hâl-i refahta bulunması gerekir.” Yoksulluk nafakası 2001 yılında kabul edilen 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu’nun 175. maddesinde şu şekilde yer almıştır: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz.”

İlk olarak bir yıl ile sınırlı olan yoksulluk nafakası, 1988 yılında yapılan değişiklikle “süresiz nafaka isteyebilir” ibaresi kanuna eklenerek süresiz hale getirilmiştir. Aslında, hukukçuların çoğunluğuna göre süresiz nafaka sorunu, Medeni Kanun’dan değil, kanundaki “isteyebilir” ibaresini Yargıtay’ın emredici bir hüküm gibi yorumlayarak yoksulluk nafakasının süresiz olma niteliğini yerleşik bir kural haline getirmesinden kaynaklanmaktadır. Yargıtay, kararlarında kanun maddesinin emredici olduğunu ve hâkimin takdir yetkisi bulunmadığını belirterek süresiz yoksulluk nafakasını mutlak hale getirmiştir.¹⁵

1988 yılında yapılan düzenlemede, erkeğin kadından nafaka isteyebilmesi için kadının müreffeh bir yaşam sürmesi şartı getirilmişken, 2001’deki değişiklikte bu koşul kadın-erkek eşitliğine aykırı bulunarak kaldırılmıştır. Ayrıca, başlangıçta nafaka isteyebilmek için “kusursuz olma şartı” aranırken, bu şart “daha ağır kusurlu olmamak”

¹² TMK, md. 182.

¹³ TMK, md. 175; Mehmet Hamzaçebi, “Türk Medeni Kanununa Göre Boşanma ve Ayrılık Hallerinde Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/3-4 (2002), 26.

¹⁴ Mustafa Yaşar Aygün, “Medeni Kanun’un Kabulünün 72’nci Yılında Tarihi Gelişimi Açısından Türk Özel Hukuku ve Medeni Kanun”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 10/3 (1998), 941.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bk. Seda Baş - Nisa Özcan, “Yoksulluk Nafakasında Süre Sorununun Anayasa ve Medeni Hukuk Boyutuyla Tartışılması ve Bir Öneri Olarak Boşanma Tazminatı”, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2022), 328-383.

şeklinde değiştirilmiştir. Yoksulluk hâli ise “büyük bir yoksulluğa düşmek” ifadesinden “yoksulluğa düşmek” şekline yumuşatılmıştır.¹⁶

Başlangıçta yoksulluk nafakasının bir yıl ile sınırlı tutulması, düzenlemenin amacına uygun olmadığı gerekçesi ile eleştirilmiş ve bir yıllık sürenin boşanma nedeniyle maddi sıkıntıya düşen eşin ihtiyacını karşılayamayacağı belirtilmiştir. Ancak süresiz hâle getirilen nafaka, farklı açılardan sorunlara yol açmaya başlamıştır.

Bu sorunlarla karşılaşan yerel mahkemelerden biri olan Kestel Asliye Hukuk Mahkemesi, aile mahkemesi sıfatıyla, yasadaki süresizlik kaydının Anayasa’nın 2, 10 ve 41. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası açmıştır. Mahkeme, başvurusunda süresiz yoksulluk nafakasının ortaya çıkardığı olumsuzlukları şöyle sıralamıştır:

*Süresiz nafaka boşanıp ortak hayatlarını bitiren kişileri sürekli irtibat halinde bırakmaktadır. Bir sözleşme ile kurulan ve boşama ile sonuçlanan evlilik birliği, tarafları sanki kan bağı yoluyla akraba olmuşlar gibi birbirine bağımlı kılmaktadır. Boşanmak, bazen hem taraflar hem de çocuklar için katlanılmayacak hale gelen durumdan kurtulmak için bir yol iken süresiz nafaka korkusu nedeniyle tarafları çekilmez bir evliliğe katlanmaya zorlamaktadır. Ayrıca, yoksulluk nafakası nafaka alacaklısını çalışmamaya teşvik edici bir mahiyet de taşımaktadır.*¹⁷

Anayasa mahkemesi, bu iptal talebini oy çokluğuyla reddetmiştir. Karşı oy kullanan üye Hicabi Dursun, süresiz nafakanın olumsuz yönlerine dikkat çekerek şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Türk Medeni Kanunu’nda yer alan diğer bir nafaka türü olan yardım nafakası için bir süre zikredilmezken yoksulluk nafakası için süre zikredilmesi Anayasa’nın 2. Maddesinde yer alan “sosyal hukuk devleti” ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Yoksulluk nafakasının mülkiyet hakkı gibi sürekli olması hak düşürücü süre ve zamanaşımı mefhumunun kabul edildiği bir sistemde adalet duygusuna hâle getirmektedir. Süresiz nafaka ilerleyen dönemlerde nafakanın artırılması, azaltılması veya kaldırılması davalarını da beraberinde getirecektir. Bu durumda eski eş nafaka alan tarafın kanunun öne sürdüğü şartları taşıyıp taşımadığını kontrol etmeye kalkacak, onun özel hayatına müdahale sayılabilecek davranışlara meyledecek, psikolojik baskı kurmaya başlayacaktır. Ayrıca yoksulluğun tek nedeni tarafların ayrılmasıymış gibi davranılmakta, yoksulluğa sebep olan diğer

¹⁶ Sera Reyhani Yüksel, “Yoksulluk Nafakası ve Süre Sorunu”, *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2021), 494; Kulaklı, “Yoksulluk Nafakası ve Yoksulluk Nafakasının Süresi Bağlamında Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi”, 251.

¹⁷ Anayasa Mahkemesi (AYM), K. 2012/72 (Mayıs 2012).

*etkenler göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla toplumsal bir olgu olan yoksulluğun sebebinin boşanan taraflardan birine yüklemek bunun telafisiyle bir kişiyi sorumlu tutmak devletin sosyal devlet anlayışı ile çözmesi gereken bir meseleyi bir kişiye havale etmektir. Bu ise sosyal devlet ilkesiyle, hakkaniyete ve mantığa uygun bir çözüm yolu değildir.*¹⁸

Hukukçuların süresiz nafakaya yönelik eleştirilerinin yanı sıra, yapılan araştırmalar, ABD'nin bir kaç eyaleti hariç tamamında ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede süresiz nafaka uygulamasının bulunmadığını göstermektedir.¹⁹ Mevzuatlarında süresiz nafaka şeklinde ifadeler bulunan ülkelerde bile hâkime takdir yetkisi tanıdığı, dolayısıyla sürenin belirlenmesi konusunda esneklik sağlandığı görülmektedir.²⁰ Türk Medeni Kanunu ise Yargıtay kararları doğrultusunda süresiz nafakayı mutlak hâle getirmiştir.

Türk medeni hukukunda teorik olarak nafaka yükümlüsü taraf kadın veya erkek olabilirken, uygulamada kadının erkeğe nafaka ödemesi nadir bir durumdur. Süresiz nafaka uygulaması, özellikle kısa süreli evliliklerde, taraflar arasında yeni anlaşmazlıklara yol açmakta ve boşanan bireyleri sürekli bir bağ altında bırakmaktadır. Boşanma sonrası hukuken bir bağı kalmamış eski eşlerden birinin geçiminin diğer tarafa sınırsız süreyle yüklenmesi, toplumsal adalet duygusunu zedelemektedir.²¹ Ayrıca, nafaka miktarının erkeğin gelirine göre belirlenmesi, bazı bireylerde boşanma durumunda karşılaştıkları yüksek nafaka yükümlülüğünden kaçınmak amacıyla evlilik dışı ilişkilere yönelim düşüncesini teşvik edebilmektedir. Bu durum, evlilik içi anlaşmazlıkların çözümünü zorlaştırmakta, evlilik dışı ilişkilere ve genç bireylerde evlilikten kaçınma eğilimine neden olarak çeşitli sosyal problemlerin artmasına yol açmaktadır.

Süresiz yoksulluk nafakasının fikhî boyutunu ele alan Recep Çetintaş, İslam hukukunun boşanma sonrası yoksulluk nafakasına yaklaşımını incelemiş ve alternatif bir çözüm önerisi sunmuştur. Çetintaş'a göre, İslam hukukunda nafaka yükümlülüğü evlilik süresince kocaya aittir; boşanma durumunda ise kadın yalnızca iddet süresi boyunca nafaka talebinde bulunabilir. İslam hukukunda bu sürenin tamamlanmasından sonra kadının eski eşinden nafaka talep etmesi hukuken sona erer. Ayrıca, boşanmış kadının

¹⁸ (AYM), K. 2012/72.

¹⁹ Hanife Işık, "Yoksulluk Nafakasında Süresizlik Sorunu: Hukuk Sistemleri Arasında Bir Mukayese", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2022), 74; Baş - Özcan, "Yoksulluk Nafakasında Süre Sorununun Anayasa ve Medeni Hukuk Boyutuyla Tartışılması ve Bir Öneri Olarak Boşanma Tazminatı", 342.

²⁰ Kulaklı, "Yoksulluk Nafakası ve Yoksulluk Nafakasının Süresi Bağlamında Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi", 261; Ali Demirbaş, "Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 231.

²¹ Bilginer, "Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile İslâm Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi", 519.

geçim sorumluluğu aile içi destek mekanizmasıyla üst ve alt soy gibi yakın akrabalara devredilir. Çetintaş, İslam hukukuna göre boşanmış kadının süresiz nafaka talep etmesinin meşru kazanç ilkelerine uymadığını savunur ve bu durumun helal olarak kabul edilemeyeceğini öne sürer. Bu bağlamda Çetintaş, boşanma sonrası yoksulluk çeken kadınların ihtiyaçlarının karşılanması için, devletin sosyal hukuk devleti sorumluluğu çerçevesinde bir çözüm geliştirmesi gerektiğini belirtir. Önerilen çözüm; devletin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde bir bütçe ayırarak yoksul durumda kalan boşanmış kadınlara maaş bağlamasıdır. Böylelikle, kadının geçim ihtiyacı aile dışı bir destek mekanizmasıyla karşılanacak ve eski eşin nafaka yükümlülüğünden bağımsız bir çözüm sağlanmış olacaktır.²² Ancak Çetintaş'ın önerdiği bu yöntem anlaşmalı boşanma yoluyla tarafların bunu bir geçim kapısı hâline getirmesi riskini de barındırmaktadır. Yoksulluk nafakasına alternatif çözüm arayışında bulunan yazarlardan biri olan Bilginer ise bu konuda devlet müdahalesinin en aza indirilmesini savunmaktadır.²³

2. Mehir

Kelime anlamı itibarıyla mehir, nikâh akdi sebebiyle kocanın karısına ödediği şey anlamına gelmektedir.²⁴ Terim olarak ise, evlilik akdinin kurulmasıyla kadının kocasından almaya hak kazandığı mal ya da başka bir ifade ile erkeğin kadına vermekle yükümlü olduğu ve kadının mülkiyetine giren bir hediyedir.²⁵ Hanefî hukukçu Bâbertî'ye (ö. 786/1384) göre mehir, nikâh akdinde kadının bedeninden faydalanma karşılığında erkeğin vermesi gereken maldır.²⁶ Ancak İbn Nüceym (ö. 1005/1596) bu tanımın eksik olduğunu belirterek “mehir, nikâh akdi veya zifâf sebebiyle kadının hak ettiği maldır” şeklinde bir tanım yapmıştır.²⁷

Câhiliye Araplarında evliliğin geçerli sayılması için mehrin verilmesi gerekliliği, Yahudi hukukunda evlenecek kızın ailesine “mohar” adında bir ödeme yapılması ve eski

²² Çetintaş, “Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 127-129.

²³ Bilginer, “Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile İslâm Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi”, 525.

²⁴ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa* (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1979), 5/281.

²⁵ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, 2/582; Halil İbrahim Acar, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 160.

²⁶ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970), 3/316.

²⁷ İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 2/229.

Türklerde görülen “kalın”²⁸ uygulaması,²⁹ İslam öncesi toplumlar ve dinlerde de mehre benzer uygulamaların bulunduğunu göstermektedir.

Mehrin gerekliliği Kur’ân ve sünnet tarafından emredilmiştir.³⁰ Ancak, her ne kadar mehir bir emir olsa da fukahaya göre mehir, nikâh akdinin ne rüknu ne de şartıdır.³¹ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre, mehir belirlemeden veya mehir vermemek şartıyla yapılan nikâhlar sahihtir. Bu şekilde gerçekleştirilen bir nikâh akdinde, evlilik ölüm ya da boşanmayla sona erdiğinde, kadının emsallerinin almış olduğu mehir miktarı anlamına gelen mehir-i misil, erkeğin zimmetine borç olarak geçer.³² Mâlikîler ise burada küçük bir ayrıma giderek, mehir belirlemeden yapılan nikâhı sahih kabul etmekle birlikte, mehir vermemek şartıyla yapılan nikâhın geçersiz olduğunu savunurlar.³³

Mehir, evlilik akdinde kadının haklarını korumaya yönelik önemli bir uygulamadır. Mehir adı altında verilen karşılıklar, kadının kendi öz malı olup kadının izni olmadan kimse bu mal üzerinde tasarruf hakkına sahip değildir. İslam hukukunda evliliğe dair yapılacak bütün masraflar erkeğin sorumluluğunda olduğundan, kadın aldığı mehir ile çeyiz hazırlamak zorunda değildir.³⁴ Bu açıdan bakıldığında, mehir uygulaması

²⁸ Kalın, eski Türklerde evlilik sırasında erkeğin ailesinin kızın ailesine verdiği para anlamına gelir.

²⁹ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehri Hakkına Toplumun Bakışı Açısından Bir Değerlendirme”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/4 (2013), 225-226.

³⁰ el-Bakara 2/236; en-Nisa 4/4; el-Mâide 5/5; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *el-Câmiu's-sahih* (İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1315), “Nikah”, 15; Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî Ebû Dâvud, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), “Nikah”, 31.

³¹ Bâbertî, *el-İnâye*, 3/316; Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd. (Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 4/350; Ebû'l-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm Kazvînî Râfîf, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 8/236; Mansûr b. Yunus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ' an metni'l-İknâ'* (Beyrût: Dârü âlemi'l-kütüb, 1983), 5/144.

³² Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen Zeylaî, *Teb'yînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313), 3/137; Ebû'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmail Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb fî fîrû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Tarık Fethî es-Seyyid (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2009), 9/393; Ebû'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî Kelvezânî, *el-Hidâye fî fîrû'î'l-fikhi'l-Hanbelî*, thk. Abdüllatif Hemim - Mahir Yasin el-Fahl (b.y.: Müessesetü' garrâs li'n-neşr ve't-tevzi', 2004), 393.

³³ Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Beyrût: Dârü'l-Hadis, 2004), 3/45.

³⁴ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü* (Dimeşk: Dârü'l-fikr, 1997), 9/6786; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 166.

eski Türklerdeki “kalın” geleneğinden ve günümüzde bazı yerlerde uygulanan başlık parasından ayrılmaktadır.³⁵

Mehrin gerekli kılınmasının birçok hikmeti vardır. Kadına verilen değer bir göstergesi olarak mehir, kadını evliliğe ısındırmak, kocayı eşine ve evine karşı harcama yapmaya alıştırmak, kocanın sahip olduğu tek taraflı boşama hakkının keyfi bir şekilde kullanılmasını engellemek ve evlilik sona erdikten sonra kadının ekonomik olarak bir süre kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağlamak gibi yararlar taşır.³⁶

Kur’ân ve sünnet verileri incelendiğinde, mehrin en üst sınırı hakkında belirli bir miktar bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle, müçtehitler arasında mehrin üst sınırının olmadığı konusunda görüş birliği mevcuttur.³⁷ Bununla birlikte, mehir miktarında aşırılıktan kaçınılması, makul seviyelerde belirlenmesi gerektiği vurgulanmış ve bu yaklaşım müstehap kabul edilmiştir.³⁸ Mehri üst sınırının belirlenmemesi, mehir miktarının toplumun sosyoekonomik koşullarına ve kocanın ekonomik durumuna göre tespit edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Erkeğin maddi durumu ve kadının toplumsal statüsü gibi etkenleri, mehrin miktarı konusunda belirleyici unsurlar olarak değerlendirmek mümkündür.

Mehrin en az miktarının ne kadar olması gerektiği, müçtehitler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Hanefî mezhebine göre, mehrin miktarı on dirhemden az olamaz. Nitekim Hz. Peygamber “Kadınları ancak denkleriyle evlendirin ve onları ancak velileri evlendirebilir. Mehri ise on dirhemden az olamaz”³⁹ buyurmuştur. Hanefilere göre bu miktar içti-hada dayalı olmayıp tevkîfidir. Ayrıca, hırsızlık nisabı olarak belirlenen on dirhem miktarından yola çıkarak şu sonuca ulaşmışlardır: Mehri, kadının onurunu ve değerini simgeler ve belirlenirken hırsızlık nisabı olan on dirhem temel alınmalıdır. Zira bu miktar,

³⁵ Mehmet Âkif Aydın, “Mehri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/390; Okur Gümrükçüoğlu, “İslâm Aile Hukukunda Kadının Mehri Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”, 228.

³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/117; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 162.

³⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafî, *el-Üm* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1990), 5/182; Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâveridî, *el-Hâvi’l-kebîr hüve şerhu Muhtasari’l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 9/396.

³⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettah Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru alemlî’l-kütüb, 1997), 10/101.

³⁹ Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvud (Beyrût: Messesetü’r-risâle, 2004), 4/357.

insanın değerli bir organının bedeli olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ On dirhem, o dönemin şartlarında yaklaşık 4.25 gram altına veya iki koyuna karşılık gelmektedir.⁴¹

Mâlikî mezhebinde, mehrin en az miktarı çeyrek dinar veya üç dirhem olarak belirlenmiştir. Mâlikîler, Hanefîler gibi, hırsızlık nisabını esas alarak ve benzer gerekçelere dayanarak bu miktarı benimsemişlerdir. Mâlikî mezhebine göre hırsızlık nisabı, çeyrek dinar veya üç dirhem olarak kabul edilmektedir ve bu miktar, mehrin alt sınırı olarak değerlendirilmiştir.⁴²

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise mehir için alt sınır belirlenmemiş olup alım-satım işlemlerinde kıymet ifade eden her şeyin mehir olarak belirlenebileceği kabul edilmiştir.⁴³ Bu farklı yaklaşımlar, İslam toplumlarındaki sosyo-ekonomik çeşitliliği yansıtmakta ve dinî metinlerin farklı yorumlanmasının bir sonucunu oluşturmaktadır. Hanefî ve Mâlikî mezhepleri, nisaba dayalı bir alt sınır belirleyerek kadının onurunu ve evlilik sözleşmesindeki değerini koruma amacını güderken, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, tarafların anlaşmasına dayalı bir esneklik sunmaktadır. Bu yorum farklılıkları, İslam hukukunun sosyal ihtiyaçlara cevap verebilen bir çeşitlilik sunduğunu göstermektedir.

“Mallarınızla (mehirlerini vermek suretiyle) kadınlarla evlenmeniz size helal kılındı”⁴⁴ âyetinde yer alan “بأموالكم” ifadesinden yola çıkan fakihler, mehrin mal olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak malın tanımı konusundaki ihtilaflar, hangi şeylerin mehir olarak kabul edilebileceği hususunu da etkilemiştir. Hanefîler, menfaatleri mal olarak kabul etmedikleri için, menfaatlerin mehir olarak belirlenemeyeceğini savunmuşlardır. Bununla birlikte, sonraki dönem Hanefî hukukçuları, iktisadi değeri olan, bir evde oturma veya bir tarlayı ekme gibi menfaatlerin mehir olarak tayin edilebileceğini kabul etmişlerdir.⁴⁵ Hanefîlerin dışındaki mezhepler ise menfaatleri mal kapsamında değerlendirdiklerinden, Kur’an öğretmek, hizmet etmek veya hacca götürmek gibi karşılıklar üzerinden nikâh akdinin yapılabilmesi görüşündedirler.

⁴⁰ Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b Mes’ûd b Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’* (Beyrût: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1986), 2/276; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/320.

⁴¹ Acar, *İslam Aile Hukuku*, 171.

⁴² Ebu Said Halef b. Ebi’l-Kasım Muhammed el-Ezdî ibnü’l-Berâzi’î, *et-Tehzîb fi ihtisârî’l-Müdevvene*, thk. Muhammed el-Emin (Dubâi: Dâru’l-Buhûs, 2002), 2/189; Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî ibn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimetü’l-mümeñhidât*, thk. Muhammed Huccî (Beyrût: Dâru’l-Garb el-İslâmî, 1988), 1/469.

⁴³ Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebîr*, 9/397; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/101.

⁴⁴ en-Nisâ 4/24

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâi’*, 2/279.

Öte yandan, mehir olarak belirlenen malın mütekavvim mal olması gerektiği konusunda İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁴⁶ Mehir olarak belirlenen mal bu niteliklere sahip değilse, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre nikâh akdi geçerli kabul edilmekte ve kadına mehir-i misil takdir edilmektedir.⁴⁷ Mâlikî mezhebinde ise bu durumda akit geçersiz sayılmakta ve hemen feshedilmesi gerekmektedir; ancak zifaf gerçekleşmişse evlilik devam eder ve kadın mehir-i misil almaya hak kazanır.⁴⁸

Mehir, miktarının belirli olup olmaması açısından mehir-i müsemma ve mehir-i misil şeklinde iki kısma ayrılır. Akit esnasında taraflarca belirlenen mehir, mehir-i müsemma olarak adlandırılır. Akit esnasında mehrin belirlenmemesi ya da belirlenen mehrde geçersizlik olması durumunda ödenmesi gereken mehir ise mehir-i misil olarak ifade edilir.⁴⁹ Mehr-i misil belirlenirken kadının güzelliği, zenginliği, sosyal konumu, yaşı gibi hususlarda dengi olan kadınlar için takdir edilen mehir dikkate alınır.⁵⁰

Ödeme zamanı açısından ise mehir, muaccel ve müeccel olarak ikiye ayrılır. Akitten hemen sonra ödenmesi kararlaştırılan mehre, mehir-i muaccel, akitten sonraki bir tarihte ödenmesi kararlaştırılan mehre ise mehir-i müeccel denilmektedir.⁵¹ Ayrıca, mehrin bir kısmının *muaccel*, bir kısmının ise *müeccel* olarak belirlenmesi de mümkündür. Mehrin *müeccel* olarak kararlaştırıldığı, ancak ödeme zamanının belirtilmediği durumlarda mezheplerin farklı görüşleri bulunmaktadır:

Hanefîlere göre, müeccel mehrin ödeme zamanı, taraflar arasında belirlenen tarihtir. Eğer bir zaman belirtilmemişse, mehrin ödenme vakti ölüm veya boşanma anıdır. Ancak, rüzgâr estiği ya da yağmur yağdığı gibi belirsiz bir zamana mehri ertelemek geçerli kabul edilmez. Mehrin müeccel mi yoksa muaccel mi olacağı kararlaştırılmadan akit yapılmışsa, örfe göre hareket edilir. Bu konuda bir örf yoksa mehrin muaccel olduğuna hükmedilir.⁵²

Şâfiîler ve Hanbelîler, mehrin belirli bir zamana kadar ertelenebileceğini kabul ederler. Ancak vakit belirtilmeden akit yapılmışsa, Hanbelîler bu durumda nikâhın

⁴⁶ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1989), 5/41; Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Kâhirî Şafîî Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1994), 4/368; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/108.

⁴⁷ Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 2/145; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 5/135.

⁴⁸ Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafê Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-kebir* (Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.), 2/303.

⁴⁹ Bilmen, *Kâmus*, 2/10.

⁵⁰ Heyet, *el-Mevsuatü'l-fikhiyye*, 39/154.

⁵¹ Bilmen, *Kâmus*, 2/118.

⁵² Kâsânî, *Bedâi'*, 2/288; Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 2/156.

sahih olduğunu ve ödeme zamanının ölüm veya boşanma anı olduğunu kabul ederler. Şâfiîler ise belirlenen mehrin geçersiz sayılması gerektiğini ve bu durumda mehr-i misilin devreye girmesi gerektiğini ifade ederler.⁵³

Mâlikî mezhebinde, mehrin ertelenmesi sürenin belirli olması şartıyla caiz kabul edilir. Ancak süre belli değilse, nikâh akdi geçersiz sayılır. Mehr olarak belirlenen şey elbise, hayvan veya ev gibi o anda mevcut bir varlık ise ertelenmesi caiz değildir. Erteleme süresinin belirlenmesi unutulmuşsa, o bölgenin örfi uygulamaları dikkate alınarak bir süre tayin edilir.⁵⁴

Kadın, peşin olarak kararlaştırılan mehrini almadığı sürece zifaktan kaçınma hakkına sahiptir ve bu konuda mezhepler arasında ittifak bulunmaktadır.⁵⁵ Şâfiî mezhebine göre, zifaf gerçekleşmiş olsun ya da olmasın, kadın nikâh akdini feshettirme hakkına sahiptir. Mâlikî mezhebine göre ise, kadın bu hakkı yalnızca zifaf gerçekleşmediği sürece kullanabilir.⁵⁶

Kadının, nikâh akdi ile hak kazandığı mehrin tamamını alabilmesi için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir:

İslam hukukunda, sahih bir nikâh akdinden sonra zifaf gerçekleşmişse veya zifaf gerçekleşmese dahi eşlerden birinin vefat etmesi durumunda, kadının mehrin tamamını alma hakkı mezheplerin ittifak ettiği bir husustur.⁵⁷ Bu bağlamda, koca vefat etmişse kadın mehrini kocasının terekesinden tahsil eder; eğer kadın vefat etmişse, koca mehr miktarını kadının yasal varislerine vermekle yükümlüdür.

Zifaf gerçekleşmemiş ancak halvet-i sahiha⁵⁸ meydana gelmişse, mezhepler arasında bu konuda bazı yorum farkları bulunmaktadır. Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre, halvet-i sahiha durumunda kadın, mehrin tamamını talep etme hakkına sahiptir.⁵⁹

⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/115; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ila şerhi'l-Minhâc* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1984), 6/349; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 9/6788.

⁵⁴ Desûkî, *Hâşiye*, 2/303; Bilmen, *Kâmus*, 2/120; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 9/6788.

⁵⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/531; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/373; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/288; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkı İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebzar* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 3/144.

⁵⁶ Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/373; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 5/179.

⁵⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/291; Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. Zühayr eş-Şaviş (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 7/263; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 5/150; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/48.

⁵⁸ Halvet-i sahiha eşlerin nikah sonrasında üçüncü bir kişinin muttali olamayacağı şekilde kapalı bir mekanda baş başa kalmaları durumudur.

⁵⁹ Ebû Bekr Alâeddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1984), 2/244; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/353.

Buna karşılık, Mâlikî mezhebi, zıfâf gerçekleşmemiş olsa bile kadının mehrin tamamını alabilmesi için eşlerin en az bir yıl süreyle veya toplumsal olarak uzun kabul edilebilecek bir süre aynı evde yaşamış olmalarını şart koşar. Bu durumlarda, Mâlikî mezhebine göre de kadın mehrin tamamına hak kazanır.⁶⁰

Sahih ve mehir belirlenerek yapılan bir evlilikte, zıfâf veya halvet gerçekleşmeden kocanın kadını boşaması durumunda, kadın belirlenen mehrin yarısını alma hakkına sahiptir. Mehir belirlenmeden yapılan bir nikâhta ise, kadına müt'â verilir. Müt'â, kadının gönlünü hoş etmek amacıyla hediye olarak verilen kıyafet veya buna denk bir bedeldir. Ancak, müt'â miktarı mehr-i mislin yarısını aşamaz.⁶¹

Sahih bir nikâh akdinde, zıfâf veya halvet gerçekleşmeden önce kadının dinden dönmesi, taraflardan birinde evliliğe engel teşkil eden bir hastalığın bulunması, denklik veya bülûğ muhayyerliği gibi sebeplerle kadının ayrılık talep etmesi durumunda, mehrin tamamı düşer.⁶²

3. Mehrin Yoksulluk Nafakasına Alternatif Olabilmesi

Yoksulluk nafakasının amacı, boşanma nedeniyle mali gücü daha az olan eşe destek sağlamaktır. Bu yardımın sınırlarını ve süresini, boşanma anında eşlerin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar belirler. Yukarıda belirtildiği üzere, Yargıtay kararları doğrultusunda, talep edilmesi hâlinde bu nafaka süresiz olarak hükmedilmektedir. Ancak, süresiz nafaka uygulaması toplum vicdanına rahatsızlık vermekte, birçok kesim tarafından hakkaniyete aykırı bulunmakta ve eleştirilmektedir.⁶³

İslam hukukunda yer alan nafaka kavramı oldukça geniş bir kapsamı içerir. Nafaka, aile hukuku ilişkisinden veya mülkiyet ilişkisinden kaynaklanması bakımından iki türde incelenir. Birincisi, evlilik ve hısımlık nafakasını kapsarken, ikincisi kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafakalarını içermektedir.⁶⁴ Bu çalışmada bizi ilgilendiren birinci grup nafakadır.

Hısımlık nafakasının dayanağı kan bağıdır. Mezhepler arasında detaylarda bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, aralarında veraset ilişkisi bulunan akrabalar

⁶⁰ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Necm el-Cuzâmî ibn Şâs, *'İkdu'l-Cevâhiri's-Şemîne fi Mezhebi 'Âlimi'l-Medîne*, thk. Hâmîd b. Muhammed Lahmer (Beyrut: y.y., 1423/2003), 2/472.

⁶¹ Bilmen, *Kâmus*, 2/142.

⁶² Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye fi's-Şeriatî'l-İslâmiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 151-152.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Tekin, *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları* (Ankara: İlahiyat, 2020), 130-156.

⁶⁴ Celal Erbay, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğüne sahiptir. Bir tarafın muhtaç duruma düşmesi hâlinde, diğer taraf imkânları ölçüsünde onun ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür.⁶⁵

İslam hukukunda evlilik nafakası ise nikâh akdinin hukuki sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Evlilik süresince erkek, kadının nafakasını temin etmekle yükümlüdür. Hanefî mezhebine göre, koca; fakir, kayıp veya hasta olsa bile bu yükümlülüğü devam eder. Kadın, nafakasını sağlamak amacıyla hâkim kararıyla kocası adına borçlanma yetkisine sahiptir.⁶⁶ Evlilik akdi sona erdiğinde ise kocanın kadına karşı sınırlı bir nafaka yükümlülüğü bulunur. Bu yükümlülüğe iddet nafakası denir. İddet, evliliği sona eren kadının (ve bazı durumlarda erkeğin) yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemesi gereken süreyi ifade etmektedir.⁶⁷

İddet bekleyen kadının nafakası hakkında mezheplerin görüşü ise özetle şu şekildedir:

Eğer boşanma ric'î talak ile gerçekleşmişse, tüm mezheplerin ittifakıyla iddet süresi içinde kadının yeme, giyim ve barınma masrafları kocaya aittir. Boşanma bâin talak ile gerçekleşmişse ve kadın hamile ise yine ittifakla, hamilelik sonlanana kadar kadının nafaka ve barınma ihtiyacı koca tarafından karşılanır.⁶⁸ Bâin talakla boşanan kadın hamile değilse, Hanefîlere göre kadının hem nafaka hem de barınma hakkı vardır.⁶⁹ Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre, kadının yalnızca barınma hakkı bulunur; nafaka hakkı yoktur. Hanbelî mezhebine göre ise bu durumda kadının ne nafaka ne de barınma hakkı vardır.⁷⁰

Görüldüğü üzere, İslam hukukunda evlilik birliği sona erdikten sonra kocanın kadına karşı nafaka yükümlülüğü oldukça sınırlıdır. Bu yükümlülüğün süresi, kadının beklemesi gereken iddet süresi ile kayıtlanmıştır ve bu süre en fazla hamilelik süresi kadardır. Kadın hamile değilse, en fazla üç veya dört ay nafaka alabilir. Evlilik akdi sona erdikten sonra taraflar birbirine yabancı iki şahıs hâline gelir ve nafaka yükümlülüğünü doğuracak herhangi bir bağ kalmaz. Özetle, evlilik akdi sona erdikten sonra kadının nafaka alabileceği en fazla süre hamile ise dokuz ay, değilse üç ya da dört aydır. Bu süre

⁶⁵ Bilmen, *Kâmus*, 2/506-508.

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/185.

⁶⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf Hanefî Cürçânî, *et-Ta'rifat* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 148; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 179.

⁶⁸ İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hanefî İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, ed. Halîl İmrân el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1419), 190; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/113; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/391; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/393.

⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201.

⁷⁰ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/391; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/113; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/393.

dışında, boşanmış olduğu kocasından nafaka talebinde bulunması kadın için helal değildir.

İslam fihhı açısından, kadının boşanmış olduğu kocasından nafaka adı altında alabilecekleri yukarıda belirtilenlerle sınırlıdır. Bu aşamadan sonra kadın kendi nafakasını karşılayamayacak durumda ise devreye hısımlık nafakası girer. İslam hukukunda hısımlık nafakası, mezheplerin ittifakıyla üst ve alt soy akrabaları, yani usul ve fûrû arasında zorunlu bir yükümlülük olarak kabul edilmiştir. Buna göre, yoksul durumdaki anne, baba, dede ve nine gibi üst soy akrabaların nafakası maddi durumu iyi olan çocukları veya torunları tarafından sağlanırken; alt soyda yer alan çocuklar ve torunlar da maddi olarak yetersiz olduklarında ebeveynleri tarafından desteklenir.⁷¹

Ancak diğer akrabalar arasında nafaka yükümlülüğü konusunda mezhepler arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde hısımlık nafakası, usul ve fûrû dışında, mahrem olan diğer yakın akrabaları (kardeş, amca, dayı, hala, teyze gibi) kapsarken;⁷² Hanbelî mezhebi mirasta pay sahibi olan diğer akrabaları bu yükümlülüğe dahil eder.⁷³ Şafîî ve Mâlikî mezhepleri ise nafaka yükümlülüğünü yalnızca usul ve fûrû ile sınırlı tutar.⁷⁴

İslam hukuku açısından nafaka meselesine bakıldığında, durum yukarıda özetlendiği gibidir. Ancak konuya sosyolojik açıdan yaklaşıldığında, mesele farklı bir boyut kazanır. Türkiye özelinde incelendiğinde, evliliğin doğal bir sonucu olan ve nikâh akdi sırasında ele alınması gereken mehire toplumda yeterli önemin verilmediği gözlemlenmektedir. Yapılan bir alan araştırmasında, dinî emirleri yerine getirme hassasiyetine sahip olduğunu ifade eden kişilerin bile mehir ve mehir borcuna ilişkin yükümlülüklerini ihmal ettikleri görülmektedir.⁷⁵ Toplumda mehir ve onun önemi giderek unutulmuş bir konu hâline gelmektedir. Mehir denildiğinde daha çok, erkek tarafının düğünde kıza takacağı altınlar anlaşılmakta; ancak mehrin evlilik sona erdiğiandeki işlevi göz ardı

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222-223; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb fî fûrû'ı mezhebi'l-îmâm eş-Şâfi'î*, 11/491; Ebû'l-Kâsım Abdullah b el-Hüseyn ibnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, thk. Seyyid Kasrevî Hasan (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 2/63; Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebu Ömer Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1983), 9/274.

⁷² Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b Ebî Bekr Merginânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübeddî*, thk. Talal Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.), 2/293.

⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/99.

⁷⁴ Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, 3/148; Ebû Ömer Cemaeddin Yusuf b Abdullah b Muhammed Kurtubi İbn Abdülber Nemerî, *el-Kaşı fî fihhi ehli'l-medîne*, thk. Muhammed Muhammed Muritani (Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1980), 2/628.

⁷⁵ Bk. Okur Gümrükçüoğlu, "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", 234-251.

edilmektedir. Bunun nedeni, evlenen gençlerin henüz evliliğin başındayken ayrılığı düşünmemeleri olabilir. Bu sebeple, ebeveynlerin nikâh akdi esnasında mehir konusunu ciddiye ele alarak kayıt altına almaları gereklidir. Evlilik sona erdiğinde ödenmesi vaat edilen ve bu durumda tahakkuk eden müeccel mehir, günümüzde problem hâline gelen süresiz nafakaya alternatif olabilecek bir potansiyele sahip olabilir.

Seküler yaşam tarzını benimseyenleri bir kenara bıraktığımızda, ortalama bir Türk insanının dinin ibadet boyutuna dair emirlerine her zaman titizlik göstermese de evlenme ve boşanma gibi aile hukuku meselelerinde İslam'ın hükümlerine hassasiyet gösterdiği söylenebilir. Türkiye İstatistik Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan araştırmalar bu durumu ortaya koymaktadır. Söz konusu araştırmalara göre, dinin en temel ibadeti olan namazı her zaman kıldığını belirtenlerin oranı %42,5 iken, resmi nikâhın yanı sıra dinî nikâh yaptıranların oranı %90, birlikte yaşamak için dinî nikâhın zorunlu olduğunu düşünenlerin oranı ise %84'tür.⁷⁶ Vatandaşların, resmi nikâhın ardından dinî bir önder gözetiminde ayrıca bir nikâh töreni yapmaları veya evlilik sona erdikten sonra mahkemenin tayin ettiği süresiz nafakanın caiz olup olmadığını sorgulamaları da bu hassasiyetin başka bir göstergesidir.

Yukarıda belirtilen çerçevede, İslam hukuku açısından iddet nafakası dışında, sürelili veya süresiz herhangi bir nafakanın caiz olmadığı ve bu tür bir nafakanın diğer tarafların hakkına tecavüz ederek haram bir kazanç oluşturacağı açıktır. Ancak, bu şekilde bir fetva verilmesi, günümüzde boşanmış kadınların karşılaştığı sorunlara yeterli bir çözüm sunamamaktadır. Boşanmış ve maddi destekten yoksun kalmış bir kadının şu şekilde bir itirazda bulunması muhtemeldir: Evlilik süresince kendini ailesine, çocuklarına ve evine adanmış; bu nedenle geleceğini güvence altına almak için sigorta teminatı sağlayan bir işte çalışmadığını ve hatta kariyerini yarıda bırakıp tüm zamanını evine ayırdığını dile getirebilir. Sonuç olarak, evlilik sona erdiğinde, herhangi bir mali destek olmaksızın, kendisini zor bir durumda bulduğunu ifade edebilmektedir.

Şehirleşme ve modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan çekirdek aile yapısı, boşanan kadının nafakasını üstlenebilecek bir yakınının olmaması nedeniyle, kadının "ortada kalmışlık" hissini daha da güçlendirmektedir. Ayrıca, toplumdaki yanlış kanaatler sebebiyle boşanan kadının yeniden evlenmesi önünde birçok engel bulunmakta; ikinci eş olarak evlenmenin hukuki ve örfi imkânsızlıkları, kadını içinden çıkılması güç bir yoksulluğa itebilmekte ve geçimini sağlamak için gayrimeşru yollara yönelmesine sebep olabilmektedir.

⁷⁶ TÜİK, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021* (Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, 2022), 30, 62; Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 42.

Özellikle, erkeklerin belirli bir maddi seviyeye ulaştıktan sonra mevcut eşlerinden memnuniyetsizlik bahanesiyle başka ilişkilere yönelmesi, bir miktar dinî hassasiyete sahip olanların ise sözde imam nikâhıyla ikinci veya üçüncü evlilikler yapmaları, ilk eşi doğal olarak rahatsız etmekte ve mevcut evliliğini bu sebeplerle sona erdirmek istemesine yol açmaktadır. Ancak, boşanma durumunda mali destekten yoksun kalacak olması ve yürürlükteki hukukun takdir edeceği süreli veya süresiz yoksulluk nafakasının dini açıdan sakıncalı görülmesi, inançlı kişileri vicdan ve maddi kaygı arasında bırakmaktadır. Kadınlar, bir yanda mutsuz bir evliliğe katlanma zorunluluğu, diğer yanda ise 45-50 yaşlarından sonra herhangi bir mali destekten yoksun bir yaşam arasında sıkışıp kalmaktadır.

Son yüzyıldır, Türk toplumunda, özellikle medeni hukuk alanında, bireyler inançlarının emrettiği hukuk ile devletin belirlediği hukuk arasında bir çatışma yaşamaktadır. Nikâh kıyma yetkisinin müftülüklerle de verilmesi, bu ikilemi bir ölçüde hafifletmiştir. Ancak medeni hukukun diğer alanlarında da benzer düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu tür düzenlemelerin laiklik propagandalarına kurban gitme riski ise ayrı bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Süresiz nafaka konusunda inançlı bireyleri rahatlatmak adına, İslam hukuku çerçevesinde çözümler üretilmelidir.

Bu soruna İslam hukuku sınırları içerisinde iki çözüm yolu bulunmaktadır: Hısımlık nafakası ve mehr-i müeccel uygulaması. Hısımlık nafakası, Türk Medeni Kanunu'nun 364. maddesinde şu şekilde kısmen yer bulmuştur: "Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve alt soyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür." Ancak, aile yapısındaki değişiklikler ve şehirleşmenin aile bağlarını zayıflatması nedeniyle hısımlık nafakasının uygulanması zorlaşmaktadır. Bu nedenle, kadının boşandıktan sonra yeniden evlenene ya da geçimini sağlayacak bir iş bulana kadar mali destek alabilmesi için İslam hukukunda yer alan mehr-i müeccel uygulamasının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Yukarıda mehir başlığı altında belirtildiği gibi, mehrin üst sınırı bulunmamaktadır. Miktarı, hayat standartları ve gelir durumu göz önünde bulundurularak evlenecek kişiler tarafından belirlenmelidir. Nikâh akdi sırasında, mehrin konuşulması gerektiği ve evlilik sona erdiğinde ne tür bir işlev üstlendiği taraflara açıklanmalıdır. Evlilik sırasında ayrılığı hatırlatmak hoş bir durum olmasa da nikâh akdine nezaret eden din görevlisi tarafından konunun önemi vurgulanmalıdır. Belirlenen mehir miktarı ve ödeme şekli, şahitlerin ve tarafların imzasıyla kayıt altına alınmalı ve bir mehir senedi düzenlenmelidir. Özellikle müftülük marifetiyle akdedilen nikâhlarda, mehrin önemi ve bilhassa evlilik sona erdiğiindeki işlevi hakkında bilgi verilmelidir. Bu esnada, şahitlerin ve müftülük personelinin imzasını taşıyan bir mehir senedi düzenlenmelidir.

Mehir senedinin düzenlenmesi, daha sonra yaşanabilecek mehirle ilgili problemlerin pozitif hukuk çerçevesinde çözülebilmesi açısından önemlidir. Sözlü mehir anlaşmasının ispatı, pozitif hukuka göre mümkün değildir; mehir senedi ise pozitif hukuk nezdinde önemli bir delil teşkil etmektedir. 2.12.1959 tarihli ve E. 14, K. 30 sayılı Yargıtay içtihadı birleştirme kararı, günümüz Türk pozitif hukukunda mehir davalarının çözümünde esas alınan bir düzenlemedir. Söz konusu kararda Yargıtay, mehirle ilgili uyuşmazlıklarda Türk Borçlar Kanunu'nun "Bağışlama Sözleşmesi" hükümlerini esas alarak çözüme gitmiştir. Yargıtay'ın bu kararı, İslam hukukunun kadına bir hak olarak tanıdığı mehir alacağının talep edilmesine imkân sağlamaktadır.

İstatistiklere göre, nikâh esnasında yalnızca resmi nikâhla yetinmeyip dinî nikâh da kıydıran Türk halkı, ayrılık durumunda İslam hukuku açısından erkeğe yüklenen sorumluluklara karşı aynı hassasiyeti göstermemektedir. Yapılan alan araştırmalarına göre, bu sorumluluğun en önemli adımlarından biri olan mehir konusu, en fazla ihmal edilen konuların başında gelmektedir.⁷⁷ Söz konusu araştırmalara göre, dinin emirlerini yerine getirdiğini ifade eden erkeklerin bile %63'ünün mehir borçlarını ödemediği anlaşılmaktadır.⁷⁸ Bu durum, hukuki destek ve yaptırımdan yoksun, kişilerin vicdanına bırakılmış bir sözleşmenin, nikâh anında yapılan bir ritüelden öteye geçmediğini göstermektedir.

Türkiye'de kıyılan dinî nikâhlarda mehir genellikle peşin olarak belirlenmekte, hatta düğün öncesi veya düğünde erkek tarafının taktığı altın takılar mehir kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak, mehr-i müeccel neredeyse hiç gündeme gelmemekte, ayrılık durumunda mehrin sağlayabileceği faydalar çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Peşin alınan mehir ise genellikle kadının elinde kalmamakta; evlilik süresince kadının isteğiyle veya zorunluluk gereği evin ihtiyaçlarına harcanmaktadır. Bu nedenle, ayrılık gerçekleştiğinde kadın herhangi bir hak iddia edememekte, mağduriyet yaşamaktadır.

İslam aile hukukunda kadın ve erkek arasında mal ayrılığı anlayışı hâkim olsa da evlilik süresince karşılaşılan mali sıkıntılardan bütün ailenin etkilenmesi ve örf, adetler nedeniyle mal ayrılığı prensibi pratikte pek uygulanmamaktadır. Bu nedenle, kocası mali sıkıntılar altında ezilen bir kadının kolunda binlerce lira tutarında altınla dolaşması kadın açısından bakıldığında bile insani bir durum gibi durmamaktadır. Dolayısıyla, mutlu ve sorunsuz bir evlilikte kadının elindeki altınları evin ihtiyaçlarına harcaması olağan karşılanmaktadır. Fakat muaccel olarak alınan mehir zamanla eriyip

⁷⁷ Bk. Okur Gümrükçüoğlu, "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", 233-254.

⁷⁸ Okur Gümrükçüoğlu, "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", 251.

gitmekte ve ayrılık durumunda kadın mağdur olmaktadır. Bu nedenle, mehrin müeccel olarak kararlaştırılması, kadının yararına olacaktır. Böylece kadın, yoksulluk nafakası talep etmek yerine dinen kendisine helal olan mehir sayesinde bir süre geçimini sağlayabilecektir.

Evlilik süresince kadının tüm geçim masraflarının kocası tarafından karşılanması gerektiği göz önüne alındığında ve yukarıda belirtilen nedenlerle, nikâh sırasında peşin alınan mehrin kadın açısından pratikte pek bir faydası olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, evlilik sonrası bir mağduriyet yaşamamak adına kadının mehrini muaccel değil, müeccel olarak talep etmesi daha makul bir yaklaşım olarak görünmektedir. Bu uygulamanın yerleşik hâle gelmesi için vaaz ve irşat faaliyetlerinde mehrin önemi ve evlilik sonrası fonksiyonu vurgulanmalı, halk bu konuda bilinçlendirilmelidir. Dinî nikâha önderlik eden kişi tarafından, mehrin muaccel değil de müeccel olarak belirlenmesinin kadın için daha faydalı olacağı anlatılmalıdır. Mehir müeccel olarak belirlendiğinde ileride ödenmeme riski söz konusu olabilir. Bu riski ortadan kaldırmak için, topluluk huzurunda bir mehir senedi düzenlenmeli ve taraflarca imza altına alınmalıdır. Zira mehir senedi, Türk Borçlar Kanunu md. 285'te tanımlanan "bağışlama sözleşmesi" kapsamında kabul edilmekte ve boşanma durumunda kadına mahkemede hakkını arama noktasında hukuki bir dayanak sağlamaktadır.⁷⁹

Kayıt altına alınan mehir alacağı, boşandıktan sonra kadına kendi ayakları üzerinde durabilene kadar mali bir destek sağlayacaktır. Evlilik süresince nafaka yükümlülüğünün kocaya ait olduğu dikkate alındığında, mehrin en önemli fonksiyonunun bu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, sadece sözlü olarak kararlaştırılan ve resmi kayda alınmamış bir mehr-i müeccelin boşanma sırasında koca tarafından inkâr edilmesi hâlinde, kadın herhangi bir kanıttan yoksun olacağı için hukuken bu alacağını talep etme imkânından mahrum kalacaktır. Bununla birlikte, kadının talep hakkının bulunmaması, borcun ortadan kalktığı anlamına gelmez; borç dinen devam etmektedir. Bu durumda, kadının pozitif hukukun kendisine tanıdığı yoksulluk nafakası talep hakkını kullanarak bu alacağını tahsil etmesinin fikhî açıdan bir sakıncası yoktur. Ancak bu talep, mehir alacağı miktarı ile sınırlı olmalıdır. Aksi hâlde, mehir miktarını aşan bir nafaka talebi karşı tarafın hakkını ihlal edeceğinden hakkaniyet ilkesiyle bağdaşmayacaktır.

Mehrin peşin alınmayıp ileri bir tarihte ödenmek üzere belirlenmesinin başka avantajları da bulunmaktadır. Örneğin, İslam aile hukukunda tek taraflı boşama hakkı kocaya aittir. Mehrin müeccel olarak belirlenmesi, kocanın bu hakkını keyfi bir şekilde

⁷⁹ Ayşe Nur Kılınç - Ahmet Kılınç, "Mehrin Türk Pozitif Hukuku Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliliği", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019), 115.

kullanmasının önüne geçebilir. Boşanma durumunda karşılaşılabilecek yüksek mehir borcu, kocayı bu hakkı kullanırken daha temkinli davranmaya yönlendirebilir.

İslam aile hukukunda kadının tek taraflı boşama hakkı bulunmamaktadır. Ancak belirli durumlarda kadın, mahkemeye başvurarak hâkim tarafından haklı bulunması hâlinde evliliğinin sonlandırılmasını talep edebilir. Bunun yanı sıra, kadın, sürdürmek istemediği bir evliliği sona erdirmek amacıyla mehr-i müeccel alacağını bir pazarlık unsuru olarak da kullanabilir. Bu durumda, kocasına kendisini boşaması karşılığında mehir alacağından feragat edebileceğini bildirebilir. İslam aile hukukunda bu yöntemle muhâlea yoluyla boşanma denilmektedir ve genellikle kadının, kocasından alacağı mehir borcuna karşılık boşanma talep etmesi şeklinde uygulanmaktadır.

Bu yöntem, günümüz Türkiye’inde etkili bir çözüm sunma potansiyeline sahiptir. Mevcut hukuk sisteminde geçerli bir sebep bulunmadığında ve yalnızca taraflardan biri boşanmak istediğinde, çekişmeli boşanma süreci devreye girmekte; bu durumda boşanma davası aylarca sürebilmekte ve boşanmayı talep eden taraf, hâkimi ikna etmek için asılsız iddialarda bulunabilmektedir. Boşanmanın en hızlı ve kolay yolu ise her iki tarafın rızasına dayanan, anlaşmalı boşanma olarak bilinen yöntemdir. Mehir alacağı karşılığında muhâlea yoluyla boşanma, taraflara bu anlaşmalı boşanma imkânını sunmaktadır. Özellikle kadın, çeşitli sebeplerle sürdürmekte zorlandığı bir evliliği bu yöntemle sonlandırma fırsatına sahip olmaktadır. Böylece kadın istemediği bir evliliği sonlandırırken, erkek de kendinden kaynaklanmayan boşanma nedeniyle mali yükümlülük altına girmekten kurtulmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, İslam hukukunda mehrin özellikle boşanma sürecinde kadının mali güvenliğini sağlamada önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye’de dinî nikâh uygulamalarının yaygın olmasına rağmen, mehrin koruyucu işlevinin toplumsal bilinçte yeterince yer bulmadığı tespit edilmiştir. Araştırma, peşin olarak kararlaştırılan veya nikâhta kadına takılan takıların mehir yerine sayılmasının, boşanma durumunda kadınların ekonomik olarak korunmasız kalmasına yol açtığını vurgulamakta ve mehrin evlilik süresince tüketilmesi yerine, müeccel olarak belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu sayede boşanma sonrası kadınlar, süresiz nafaka gibi fikhî açıdan tartışmalı taleplere yönelmek yerine, dinen helal bir hak olan mehir alacakları ile ekonomik güvenliklerini bir süre daha sürdürebilecekleri kanaatine ulaşmıştır.

Makale ayrıca, mehrin yapılacak olan bir senet marifetiyle hukuki açıdan teminat altına alınmasının önemine dikkat çekmektedir. Senetle kayıt altına alınan mehir sözleşmeleri, boşanma durumunda kadının hukuki dayanaklarla hakkını aramasına

imkân verecektir. Mehr-i müeccelin anlaşmalı boşanma süreçlerinde kullanılması da taraflar için daha hızlı, adil ve çekişmesiz bir çözüm sunabilir. Mehr-i müeccel uygulamasının yaygınlaşması için boşanma sürecindeki işlevleri hakkında halkı bilinçlendirecek faaliyetler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, mehrin anlaşmalı boşanma süreçlerinde daha hızlı ve çekişmesiz bir çözüm sunabileceğine dikkat çekilmiştir. Mehir uygulamalarının sosyolojik bağlamda daha geniş bir incelemeye tabi tutulması ve Türk toplumunda yaygınlaştırılması adına uygulamalı araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Mehir uygulamalarının doğru bir şekilde hayata geçirilmesi, Türk medeni hukukundaki süresiz nafaka sorununa işlevsel bir alternatif sunabilecektir. Böylelikle, İslam hukukunda kadınlara tanınmış olan bu hakkın, modern hukuki mekanizmalarla uyum içinde kullanılması, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını destekleyerek daha adil bir toplumsal yapı oluşmasına katkı sağlayabilir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Aksoy, Muhammed Mehdi. “Mezhepler Arası Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Mehri”. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 411-437.
- Akyüz, Jülide. “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan ‘Mehir’ Hakkında Bazı Düşünceler”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/37 (Mayıs 2005), 213-230.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aygün, Mustafa Yaşar. “Medeni Kanun’un Kabulünün 72’nci Yılında Tarihi Gelişimi Açısından Türk Özel Hukuku ve Medeni Kanun”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 10/3 (1998), 887-970.
- (AYM), Anayasa Mahkemesi. K. 2012/72 (Mayıs 2012).

- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970.
- Baş, Seda - Özcan, Nisa. "Yoksulluk Nafakasında Süre Sorununun Anayasa ve Medeni Hukuk Boyutuyla Tartışılması ve Bir Öneri Olarak Boşanma Tazminatı". *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2022), 328-383.
- Bilginer, Yahya. "Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile İslâm Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 504-528.
- Bilginer, Yahya. "Türk Medeni Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Çalışan Evli Kadının Nafakası". *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 9/14 (Haziran 2024), 60-84.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1315.
- Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru âlemi'l-kütüb, 1983.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf Hanefî. *et-Ta'rifat*. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Çetintaş, Recep. "Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (Haziran 2023), 105-132.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvud. 5 Cilt. Beyrût: Messesetü'r-risâle, 2004.
- Demirbaş, Ali. "Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası". *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 219-236.
- Desûkî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-kebir*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-fikr, ts.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî. *el-Misbâhü'l-münîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebir li'r-Râfî*. 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-ilmiyye, ts.
- Hamzaçebi, Mehmet. "Türk Medeni Kanununa Göre Boşanma ve Ayrılık Hallerinde Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/3-4 (2002), 23-48.

- Heyet. *el-Mevsuatü'l-fıkhiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve Ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1990.
- Heyet. *Türk Hukuk Lûgatı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991.
- Işık, Hanife. "Yoksulluk Nafakasında Süresizlik Sorunu: Hukuk Sistemleri Arasında Bir Mukayese". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2022), 66-82.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b Ömer b Abdülazîz ed-Dımaşki. *Reddül-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebsar*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1979.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et - Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru alemlî'l-kütüb, 1997.
- İbn Kudâme, Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebu Ömer Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. 12 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1983.
- İbn Nüceym, Sirâcüddin Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed Mısrî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed İzzü İnâye. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b Ahmed b Muhammed Kurtubi. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Rüşd el-Cedd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî. *el-Mukaddimetü'l-mümehhidât*. thk. Muhammed Huccî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1988.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Necm el-Cuzâmî. *İkdu'l-Cevâhiri's-Şemîne fî Mezhebi 'Âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîd b. Muhammed Laşmer. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2003.
- İbnü'l-Berâzi'î, Ebu Said Halef b. Ebi'l-Kasım Muhammed el-Ezdî. *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*. thk. Muhammed el-Emin. 4 Cilt. Dubâi: Dâru'l-Buhûs, 2002.
- İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım Abdullah b el-Hüseyn. *et-Tefri'*. thk. Seyyid Kasrevî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- İbrâhîm el-Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hanefî. *Mülteka'l-ebhur*. ed. Halîl İmrân el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdırrahmân. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd. 13 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b Mes'ûd b Ahmed el-Hanefî. *Bedâiü's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

- Kelvezânî, Ebü'l-Hattab Mahfuz b Ahmed b Hasan el-Hanbeli. *el-Hidâye fî fûru'i'l-fikhi'l-Hanbeli*. thk. Abdüllatif Hemim - Mahir Yasin el-Fahl. b.y.: Müessesetü garrâs li'n-neşr ve't-tevzi', 2004.
- Kılınç, Ayşe Nur - Kılınç, Ahmet. "Mehrin Türk Pozitif Hukuku Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliliği". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019), 103-118.
- Kulaklı, Emrah. "Yoksulluk Nafakası ve Yoksulluk Nafakasının Süresi Bağlamında Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi". *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 237-268.
- Mâveridî, Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Habib. *el-Hâvî'l-kebîr hüve şerhu Muhtasari'l-Mûzenî*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b Ebî Bekr. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübeddî*. thk. Talal Yusuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. *el-Ahvâlü's-şahsiyye fî's-şeriatî'l-İslâmiyye*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.
- Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b Abdullah b Muhammed Kurtubi İbn Abdülber. *el-Kaî fî fikhi ehli'l-medîne*. thk. Muhammed Muhammed Muritani. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1980.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. thk. Züheyr eş-Şaviş. 12 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Okur Gümrükçüoğlu, Saliha. "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/4 (2013), 223-256.
- Râfiî, Ebü'l-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm Kazvînî. *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ila şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Reyhani Yüksel, Sera. "Yoksulluk Nafakası ve Süre Sorunu". *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2021), 485-509.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmail. *Bahrü'l-mezheb fî fûrû'ı mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Tarık Fethi es-Seyyid. 14 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2009.
- Sağlam, Hadi. "İslam Hukukundan Mehir Evlilik Sigortası mıdır?" *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 1-19.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâeddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1984.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1989.
- Şafiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Şirbînî, Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Kâhirî Şafiî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994.
- Tekin, Abdülkadir. *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları*. Ankara: İlahiyat, 2020.
- TMK, Türk Medeni Kanunu (Kanun No. 4721). *Resmî Gazete* 24607 (22 Kasım 2001).
- Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- TÜİK. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaa-i Hükümet, 2001.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*. 10 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1997.